

173801

1927

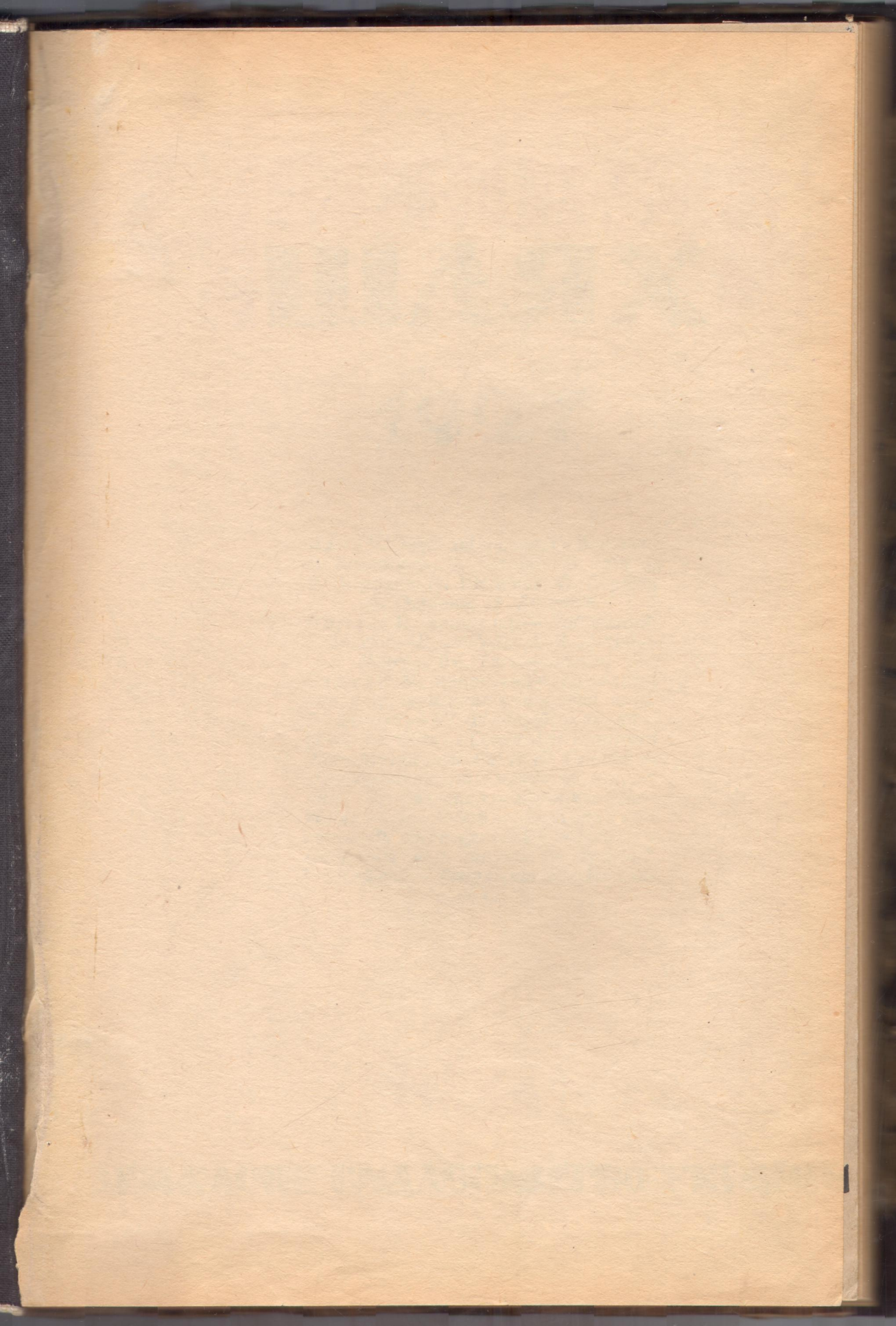
N.4

V.N. Karazin Kharkiv National University

00389450

3

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

1927

Поезії: Май-Дніпрович, О. Влизько,
П. Коломієць, Ів. Цітович, Б. Тенета,
Н. Щербина, М. Шеремет, О. Сорока,
А. Олійник, Ів. Луценко.

Проза: К. Анищенко — Побачення.
Г. Брасюк — В потоках. С. Жигалко —
Намул. Дм. Тась — Апси.

Статті: М. Яворський — Проблема
укр. нац.-демократичної революції.
П. Демчук — VI філософський кон-
грес. Б. С-та — Соціальне коріння
китайської революції. Ю. Смолич —
Драматичне письменство наших
днів. Я. Савченко — Критичні [но-
татки. П. Рулін — Акторський
стиль Заньковецької. Т. Слабченко —
Подорож укр. трупи до Франції.
Г. Майфет — Творчість Ю. Михай-
лова.

№4

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

Приймається передплату на 1927 р. на великий громадсько-політичний і літературно-науковий місячник

„ЧЕРВОНІЙ ШЛЯХ“

РІК ВИДАННЯ П'ЯТИЙ

Редагують: В. Затонський (головн. редактор), В. Коряк, І. Кулик, М. Куліш, С. Пилипенко, М. Скрипник, П. Тичина, А. Хвиля, В. Юринець.

Журнал виходить за найближчою участю: І. Айзенштока, Б. Антоненка-Давидовича, акад. Д. Багалія, М. Бажана, О. Білецького, О. Бургардта, Ю. Будяка, Д. Бузька, К. Буровія, О. Влизька, С. Вітика, В. Вражливого, В. Гадзінського, О. Гермайзе, А. Головка, М. Горбаня, М. Грінченка, Г. Гринька, О. Громова, В. Десняка, І. Дніпровського, М. Доленга, О. Донченка, О. Досвітнього, О. Дорошкевича, М. Драй-Хмари, К. Дубняка, Ю. Дубовика, Г. Епіка, І. Єрофієва, Н. Забіли, Д. Загула, М. Зерова, П. Іванова, М. Івченка, М. Ірчана, М. Йогансена, Л. Кагановича, Я. Качури, Б. Коваленка, Г. Коляди, П. Козицького, Г. Коцюби, Г. Коваленка-Коломацького, О. Копиленка, Г. Косинки, С. Кравцова, О. Лана, Ів. Ле, А. Лейтеса, А. Любченка, Я. Мамонтова, М. Майського, Ю. Меженка, О. Мізерницького, І. Микитенка, В. Мисика, А. Музички, Т. Осьмачки, А. Панова, П. Панча, Г. Петровського, В. Підмогильного, Є. Плужника, М. Плевако, В. Поліщука, Я. Подфіорова, М. Попова, М. Полоза, М. Равича-Черкаського, Х. Раковського, А. Ріцицького, М. Рильського, Н. Романович-Ткаченкової, Я. Савченка, І. Сенченка, М. Семенка, О. Синявського, М. Слабченка, Т. Слабченка, О. Слісаренка, В. Сосюри, Т. Степового, М. Сулими, Д. Тася, М. Терещенка, І. Ткачука, акад. Тутківського, П. Усенка, Д. Фельдм, П. Филиповича, М. Філянського, Г. Хоткевича, Г. Христюка, М. Чернявського, В. Чубар, З. Шаковицького, А. Шамрая, І. Шевченка, Г. Шкурупія, А. Шмигельського, В. Яблуненка, М. Яворського, акад. Д. Яворницького, Б. Якубського, Ю. Яновського, В. Ярошенка та інші.

ЗМІСТ ЖУРНАЛУ „ЧЕРВОНІЙ ШЛЯХ“ № 5

(Травень 1927 р.)

ЛІТЕРАТУРНИЙ ВІДДІЛ:

В. Стефаник: Новелі. Л. Чернов: Поезії. М. Сайко: Поезії. Г. Брасюк: В потоках, повість, ч. II. Л. Гребінка: Поезії. В. Гук: Поезії. О. Демчук: Просте оповідання. О. Влизько: Поезії. Т. Масенко: Поезії. Є. Скальд: Рибалка Івча, оповідання. П. Мостенський: Поезії. Ф. Малицький: Поезії.

НАУКОВИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ВІДДІЛ:

А. Борис: Наука про поведінку людини, як проблема нашого часу. В. Філіпов: Рефлексологія і психологія. М. Пивовар: Проблема енергії. З. Гуревич: Полове життя сучасності в світлі соціальної гігієни.

ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНИЙ ВІДДІЛ:

О. Шетліх: Спогади про П. А. Грабовського. М. Сулима: Дещо про зниклі дієприкметники.

МИСТЕЦЬКИЙ ВІДДІЛ:

П. Рулін: Театри м. Києва.

ХРОНІКА.

БІБЛЮГРАФІЯ

КНИЖКИ, НАДІСЛАНІ ДО РЕДАКЦІЇ.

ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ І ЛІ-
ТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 4
—
(49)

КВІТЕНЬ

1927

5 (47. 714) „1927“ = 91. 79

Укрголовліт № 2142/кв. 1927.

Зам. № 1081.

Тираж 3500.

ЗМІСТ

	Стор.
Май - Дніпрович.— Поема Завтрього	5
К. Анищенко.— Побачення. Оповідання	10
О. Влизько.— Земля і люд. Поезії	29
П. Коломієць.— Поезії	30
Ів. Цітович.— На весні. Поезії	31
Г. Брасюк.— В потоках. Оповідання	32
Б. Тенета.— Є. Плужникові. Поезії	62
С. Жигалко.— Намул. Оповідання	63
М. Шеремет.— Гавань. Поезії	78
О. Сорока.— Поезії	79
А. Олійник.— Комсомолка. Поезії	80
Н. Щербина.— Осінь. Поезії	81
Дм. Тась.— Апси. Оповідання	83
Ів. Луценко.— Степ. Уривок із поеми	91
М. Яворський.— Проблема української націонал-демократичної революції, її історичні основи та рухові сили	93
П. Демчук.— VI Міжнародний філософський конгрес	117
Б. С-та.— Економічне коріння китайської революції	137
Ю. Смолич.— Драматичне письменство наших днів. Огляд	153
Я. Савченко.— Критичні нотатки. Про гр. Косинку	170
П. Рулін.— Акторський стиль Заньковецької	183
Т. Слабченко.— Подорож української трупи до Франції. Епізод з історії українського театру	204
Г. Майфет.— Творчість Ю. С. Михайлова. Спроба нарису	212
Некролог — Дніпрова-Чайка	223
Хроника	226
Бібліографія	238

МАЙ - ДНІПРОВИЧ

ПОЕМА ЗАВТРЬОГО

П. Тичині

СИМФОНІЯ ПЕРША :

У Ч О Р А . . .

I

Співаймо радість дня,
весни, прекрасні сни!
О, хто мою весну відняв,
племінь погасив?
Летіли гуси в синю синь,
летіли з теплих тих країн.
Кричали гуси в синю синь
про радість нових воскресінь:
— Прекрасне життя для воскресших!
О брате! Прекрасне життя,
прекрасне життя для воскресших! —
Нема йому меж ні пуття
у льоті його безбережнім.
Як моря розбурханий гул,
гремить його пісня побідна:
— Ми спинимо сонце в бігу!
Ми Всесвіт примусим годить нам!
І радість рвучка, як Самум,
то ніжна, як зустрічі перші,
Гукає й шепоче йому:
— Прекрасне життя для воскресших!

II

Чи можна сховати живе почування
живої істоти?
Чи можна мовчати, як день засвітився
і серце засотив?
Чи можна не жити, як хочеться жити —
і жити і квітнуть?
Зривайте, скидайте убрання жалобне —
печаль оксамитну!
Лишайте безумців нидіти і мерти
в їх темних печерах —

Ідіть, виривайтесь на простір, на вітер,
на радості шерех!
Де сонячні стріли, де далі надійні,
де втіхи завійні!
Де люди великі, могутні і сильні
у творчості вільній!

III

Звивайтесь вітри буровії —
несіть мою радість ясну!
Підняв ти, чорноземе, вії,
підвівся, прокинувся зі сну.
Кінець навісним лихоліттям,
епохам поразок, падінь!
Немає милішого в світі,
як радість воскресших надій!
Прекрасне життя для воскресших!
Виходь же в радість дня мого,
забудь минулий спокій-сон.
Нехай горить в тобі вогонь,
життя вогонь, краси вогонь...
Виходь з холодних темних ям!
виходь на світлу яру яв!
Хай радість дня в тобі буя —
прекрасна радість є твоя!
— Прекрасне життя для воскресших!

СИМФОНІЯ ДРУГА:

СЬОГОДНІ...

I

Століттями гнули ми спину,
століттями никли в ярмі...
Ніколи тебе я не кину,
народе працюючий мій!
Із самої гущі твоєї
угору ген вистелю шлях —
за нами — науки, ідеї,
за нами народи, земля!
Овітрене серце повішу
на віхах майбутніх громів.
Не кидай мене в роздоріжжю,
народе мій, велетню мій!
Ідеш ти швидкоючим кроком —
віками години-ступні! —
пливеш ти невинним потоком,
і легко з тобою мені!

Ідеш ти в ясну будучину
кріз шум революцій гулкий...
Ніколи тебе я не кину,
народе працюючий мій!

II

Я буду вічно юним і бурхливим,
невтомним, дужим сином Праці й Дня.
Я не прийду до вас, лихі герої хвилі,
а - ні до вас, червивці „рідних“ ям.
Ніколи ми не зійдемося з вами,
банкроти духа і банкири зла!
Не йдїть до нас із розпачем, сльозами —
наш день ні сліз ні розпачу не зна!
Наш день, як камінь дорогий, мінливий,
вбира лиш радість, сяє лиш в огнях!
Я буду вічно юним і бурхливим,
невтомним, дужим сином Праці й Дня.

III

Я — єсьм. Ріжноманітний.
Великогамний, повний.
Я єсьм пророк новітній,
Залізно - мовний!

IV

Мій дух є нерозривне ціле,
що також нерозривне є
з моїм, залежним від природи тілом —
це перше „вірую“ моє.
Життя і дух, життя і рух,
життя і сила і природа.
Життя людини і народа,
життя вселюдське. Ось мій круг.
І ще: боротись яко - мога
супроти рабства й кайданів.
Найгірше від усіх богів
ненавиджу земного бога!
Немає бога в небесах —
нехай же й на землі не буде!
Усіх богів творили люди
Сліпим і немічним на страх.
Втямкуйте ж: нищить бог людину,
не так небесний, як земний.
Благословім прийдешню днину —
„безбожний“ вік той золотий!

СИМФОНІЯ ТРЕТЯ:

ЗАВТРА...

I

Я бачу: йде новий прекрасний світ,
нова і вільна радісна людина.
З єдиним правом: вільно й чесно жити!
З повинністю: вселюдству дань єдина!
І де ті раси, нації? Лежить
холодним трупом знищена родина,
а з нею весь намул старезних літ:
традиція, релігія і міт.
Іду на вас, порядности зразки
і всі прихильники старих дурних традицій!
На вас, дрібні і зависні звірки,
що боїтесь чужої вдачі й міці,
й на вас, раби, чий голос негулкий
пливе за хвилями, мов тріска та по річці.
Надходе день, надходе врочний час,
що, як сміття, змете в безодню вас!
Ніхто за вами тужно не заплаче,
ніхто про вас журливо не згада.
Червоногривий день під гук юначий
осяє всесвіт здійсненням жадань!
І пронесеться полум'ям гарячим
по всіх світах, де є ще біль страждань,—
і дасть кермо життя, труда й науки
у чесні й вільні робітничі руки!

II

Розметались по горах пасма
хмар — настроїв.
На верхів'ях я настрої пас,
на верхів'ях, де вихорі!
Гей ви, знеможені
тлумом старої громади!
Будьте можли
і владні!
Сонячно вірте в силу
свого непоборного духу.
Накажіте, щоб вас носив
там, де я свою душу слухаю,
свої настрої дивні пасу!
Кличте майбутню красу
мільйонів, настроєних радістю,
мільйонів, осяяних сонцем
тепла і добра.
Правди!

Без рас, без держав і націй,
без тяжкого баласту — родин.
Самота! —
ось формула творчої праці.
Самота —
ось доля майбутня людини.
Самота — значить воля,
неокраєні крила творців,
будівничих майбутнього.
О людино! Не бійсь самоти,
самоти велелюдного,
самоти всеєдиного
колективу життя!

III

Нікчемна крапка серед мільйонів
на себе схожих — о людино, глянь:
там в далині, у фузі електронній,
у хвилях шумного радіо-дня —
майбутність радісна твоя!
Ні пана ні раба у краю тім не буде.
Ні рідних ні чужих — і поділів ніяких!
Людина і Життя. Людина і Земля.
Людина й Люди.
День!
Іде мажорний ясний день
у дзвоні срібному пісень,
у льоті сяючих надій,
у шумі радісних подій,
у бурі красно-молодій!
День!

Березень 1927 р.

К. АНИЩЕНКО

ПОБАЧЕННЯ

1

Може — через рік, коли січові стрільці пройшли на Львів з Бескиду, а з ними утік і Івась, — стара Ядвига одержала листа від онука. Івась сповіщав, що перебуває в „обозі енцув“¹⁾ і слізно прохав бабцю не гніватись на нього за те, що він утік... бо, хто знає, може й не побачаться...

Стара Ядвига длубалась на городі — зрізувала останні качани капусти. Кургузій листоноша Берест, який приніс листа і прочитав його Ядвизі, присів на мішок з качанами, запалив люльку і мовив:

— Але холод бере, нех го шлях трафе²⁾... А ти що собі думаєш?

Ядвига закам'яніла: на блідому старому, ще милому обличчі світилися тугою і турботою ясні, наче дитячі, блакитні очі... Стара озвалась на запитання Береста:

— Не знаю, не відаю, пане Бересте... Таке лихо: коли щось пропало — одна біда, а коли воно знайшлося — дві біди...

— Нічого, пані Ядвигу, нічого.

— Як то нічого, пане Бересте. Весь рід Грабів перевівся: залишилась я, стара, та Івась.

— Але що ж з того.

— Треба рятувати малого... Бо малий — то дурний, а я ж йому баба рідна... Поїду на побачення, буду молити милостивих панів, аби його на волю пустили...

— Не буде з того діла. Не допустять.

— Як то не буде? Як то не допустять? Не турбуйся, пане Бересте, я — родом полька, мене допустять: я скрізь найду шлях, щоб урятувати свою дитину... Івась не злодій-опришка, а хлоп'я нерозумне...

— Добре хлоп'я! в січовики пошився і напевно проти панства збройно виступав... Та коли й не виступав, а тільки дививсь, то й це злочин проти панства... І не хвала бабці, що виховала отакого онука, та ще й полька... Облиш свої наміри, Ядвигу.

— Гріх тобі, пане Бересте, отаке казати: то була війна — бився один нарід з другим... Чи не мусив Івась стати в допомогу своїм, як ти завше стаєш на бік панський... А на війні всяко буває... Але не про це моя розмова. Зараз треба їхати на побачення, — бо, як прописано в листі, може й не побачимося... Дай мені лист — збігаю до пана пробоща³⁾ на пораду...

¹⁾ В таборі полонених.

²⁾ Типова галицька говірка.

³⁾ Католицький ксьондз („благочинний“).

— Після того, як твою хату спалили за онука - опришка? Нічого він тобі не порадить...

Ядвига сховала за пазуху листа, Берест вибив об закаблука люльку. Кинула стара заклопотане око на мішок з капустою та на погріб над попелищем... Шкода — пропаде добро... Але там десь поневіряється онук: хіба онук не дорожчий за капусту з недогорілим погребом...

Пішли старі мовчазною сільською вулицею.

В передпокою у пана ксьондза була вже одна молодичка Стефанія Грайбо, яка теж одержала листа із „обозу енцув“ од чоловіка. Грайбо прийшла до пана ксендза на пораду.

Треба їхати. А куди їхати, як їхати, на що їхати? Що везти? Чоловік Стефанії пише: привези мені хліба, цибулі та сорочку, на котрій ти вишила бескидські квіти... З'їм, — пише, — хліба — цибулі, надіну сорочку — бескидську та й умру...

Стара Ядвига вислухала Стефанію і поділилась своїм горем... Ну, дурне хлоп'я — 17 йому років минуло оце на Івана Богослова, забажалося йому на війну, як ото, — пригадуєте, — йшло військо українське: Січ. Утік, як у воду впав, а вона, Ядвига, цілий рік склала серцем... Коли ж панство забрало все збіжжя, а хату запалило, — не шкодувала вона за добром, а раділа, що то пани взяли мов би плату з неї за провину Івасеву... На перевірку ж виходить, що не так; хлоп'я поневіряється в неволі і, хто знає, може й не побачаться... А весь же рід перевівся: залишилась вона, стара баба, та тее дурне онучатко...

Вийшов з покоїв ксьондз. Благословив Ядвигу і дав поцілувати білу пухку руку.

— А ти що скажеш, мою доню?

Стояв і слухав, дивлячись через вікно на Сан і узгир'я... Сказав дружно:

— Не допустять в табор. Не їдьте по-дурному, не тратьтесь... Що вже пан бог дасть та Єзус-Мар'я... Оце вам, мої доньки, вся моя порада.

Блакитні очі Ядвиги блиснули. З-під хустки вискочив сивий волос і наїжачився над круглим чолом...

— Перепрошую пана отця... Як це не допустять до табору? В тюрму допускають, — на всіх світах і країнах, — а до табору не пустять... Може моя дитина умирає, а мене не пустять... Це добрі порядки...

— То польські порядки.

— Я сама естем полька — того не може бути. Над всіма людьми є один пан бог, що найвищий за всякі вибаганки і дикунства панські...

— Як пані є полька, то з цього для пані ще більше біди: випестувала такого онука і сама круто думає... З цього на добре не вийде.

— Най що буде, те буде, а я мушу їхати і прийшла до найсвятішого отця за порадою. Бо мое серце вже в таборі, а голова, — коло клунків з капустою на городі...

— Отак і у мене на серці, — потупила очі Стефанія Грайбо: порадьте і благословіть, пане пробоще.

— На кого ж ви покидаєте своє майно?

— На пана бога і сусідську ласку.

— Як собі знаєте... Коли у людини заговорить серце, нема чого питати у неї розуму... Мое благословення на ваш шлях. Беріть більше харчів...

Пан пробощ зовсім захопився тим, що робилося за вікном.

— Але -но що то на дворі робиться, пане Бересте...

Під вікном, ген-ген через голий сад, чорно-синім хребтом випирався Сан: чорний, брудний і оддалік весь в гілляках і ломаччю... Через річку, за туманом, не було видно другого берега, а коло самісінького вікна крутились, вишукуючи місце, де сісти, волохаті сніжинки...

— Зима йде, пане пробоще...

Пробощ і листоноша переглянулись між собою — глянули на бабів. Баби стояли, наче нічого не чули, а за вікном мов співав соловейко... Пан пробощ тоді сказав:

— Ядвиго кохана, кажеш, що голова твоя заклопотана клунками з капустою на городі... Щоб ти в дорозі не турбувалась, най-но Берест занесе ці мішечки до мене... А у Стефки є, здається, маселко...

— Радніші служити пану пробощу... — соромливо мовила молода Стефанія. Згодилась і стара Ядвиги.

— То мое благословення на ваш шлях... А оце лист до пана коменданта таборового, мого старого приятеля... Він ласкавий — допоможе вам в вашій справі...

Женщини взяли листа до коменданта і ще раз поцілували пухку білу руку пана пробоща.

2

Стрілецьке військо проходило селом і співало завзято:

Не пора, не пора
Москалеві й ляхові служити —
Довершилась Україні кривда стара,
Нам пора для України жити.

А на чолі війська, на чолі січових отаманів, їхав на обозовій конячині згорблений чоловік, з великими сірими очима, а в тих очах була якась таємна, зажурена думка — і на тонких безкровних губах під рудими вусами заліг радісний посміх... От він, цей згорблений чоловік, повернув конячину осторонь і став пропускати повз себе стрілецькі загони... Шерегові отамани гукали „позір“¹⁾, „очі вправо“... І тисячі юнаків гулко одбивали кроки, міцніше притискували до лівого боку лікоть руки, яка тримала рушницю, а молодими палкими очима обпалювали згорбленого чоловіка і ласкаво оглядали, як вітер тріпає хвіст сірої конячини...

Музика безупинно грала „марш січовиків“ і барабани перед кожною сотнею вигуркували: „Ой там на горі Січ іде“... Перебиваючи гуркіт барабанів, молоді юнацькі голоси співали нової пісні:

...„Зажурились галичанки
Та з тої причини,—
Що відходять стрільці січові
Та й на Україну...“

¹⁾ Військова шана.

Раптом мов язика проковтнули і пари не стало: чути, як брешуть на задвірках перелякані пси та весело біля криниці сміється дівка, напуваючи водою січовика... Але в цю тишу вскочив драгливий згук барабана — і знов на тисячу молодих юнацьких грудей гукнуло:

„... Хто ж нас поцілує
В уста малинові,
Карі оченята, чорні брові“...

Івась стояв зачарований. Тее військо січове було схоже на Сан підчас поводи, коли річка мчить з верхів'я Карпату і несе на своєму хребті і гірські буди і перші квітки, зірвані по дорозі...

Спитав Івась у січовика, що пив воду біля колодязя, що то за отаман на сірій конячині. І одмовив йому веселий січовик гордо:

— Але-но: не знаєш? Іван Франко.

— А куди йде військо?

— На ляхів — на Львів...

— А мені б можна?

— Але-но: чому й ні. Хиба ти не козацького роду?

Перед Івасем майнуло бабусине обличчя: сива голова, блакитні очі в сльозах і тремтять старі в товстих жилах руки...

Вже, напевно, бабуса репетує на селі, шукає його... Що то вона дума. Але що тут думати, коли Січ іде...

Хиба ж не вона, бабця, розказувала йому в тихі зимові ночі, коли місяць заглядає в хату через замуровані вікна, а цвіркун завзято гомонить під піччю (згадайте-но, бабцю!), — вона ж тихо говорила, як дідусь ходив в похід на турка, а татусь наклав головою підчас анексії Босня-Герцоговини... Або, — пригадайте, бабцю! — про те, як дідусь, коли бабця його не зовсім покохала, бився з ляхками в горах і уславився, як опришка... Ну і за те вона дідуса цілком покохала, бо хоч і була родом полька, а серце мала справедливе і добре до хлопів простих, покривджених...

То хиба ж вона тепер буде на нього гніватись, чи огудить за те, що він от трішки проведе січове військо по-за горби над Саном...

А військо вже проминуло село і подалось степовим шляхом. Івась і ще декілька хлопців ішли в шерехах січовиків, — ішли і нетерпляче чекали, коли ж зникне з очей рідне село...

От і горби над Саном... Село розтануло в сонячному передвечірньому тумані... Івась вільно зідхнув... Глянув вперед, де на сірій конячині, на чолі війська, їхав отой згорблений вершник... Молитовно прошепотів:

— Франко... Іван Франко...

Це ж був той таємний український велетень, котрому вороги закидали, що він у ляхів на послугах, — так само, як йому, Івасеві, на селі кололи очі бабкою-полькою... Так от воно збіглося: великий Франко на чолі січовиків іде походом на ляхів, а він, Івась, в січовиках...

— На смерть і на славу піду за тобою...

Військо йшло все вперед, вперед...

І несло його з собою, як Сан на весні несе на своїх буйних хвилях малесеньку трісочку...

3

Ще раз довелося Івасеві побачити Івана Франка в військовому шпиталі. Посеред хорих і поранених, які тихо стогнали на брудних неустаткованих ліжках, ходив він сам хорий, згорблений, з похиленою головою... Здавалось, що він нудьгував світом і, нудьгуючи, схилявся до козаків і щось кожному говорив. Івася спитав:

— Як ся маєш, козаче?

— Дякую красно: досить добре — рана загоїлась, я здоровий. На завтра маю рушити на фронт.

Франко одкинув в бік брудне простирано на ліжку й схилюся — присів до Івася. Пильно глянув йому в вічі... Івась зауважив, що злотно світилось руде волосся давно неголеної бороди, а в пишних вусах зацвіла пізня гречка... Затремтіла ця гречка, наче дмухнув вітер, а уста вимовили:

— Переможемо, брате?

— Переможемо! — захоплено мовив Івась.

Франко підвівся з ліжка Івасевого і пішов до інших хворих. А Івась довго мріяв про перемогу над ляхами...

В цих мріях панувало три особи: перша — то „Тая Україна“ од Карпату до Кавказу; друга — „Він“ — надхненний співець рідної країни і безталання народу українського. А третя то була баба Ядвиги.

4

І от Івась стоїть позаду полковника Шепеля, як його гінець, сам полковник, — високий, сухий, голений, в сірому жупані, але чомусь без шапки, стоїть перед польським генералом. Генерал, в колі своїх штабових старшин, приймав донесення з поля од вершників-старшин...

— Вся залога міста склала зброю. Наші улани перехопили шляхи на всі напрямки: ворогові дітись нікуди. Або битися з нами, або скласти зброю. Залізницю опанували галерчики ¹⁾. Але... Шостий полк „сірих жупанів“ виставив кулемети, копає шанці і, видно, хоче битися...

— Пане полковнику, — звернувся генерал до полковника, — це ваш полк?

— Мій...

— Даю вам на роздумування п'ять хвилин: або накажіть своїм козакам скласти зброю, або...

Польський генерал не закінчив свого наказу, бо тут вихопився український отаман Гопцаца і зле гукнув на полковника:

— Негайно кінчайте цю комедію. Я вже підписав умови здачі... Наказую вам негайно скласти зброю...

— В цих умовах ваші накази для мене не обов'язкові.

— Я вас розстріляю за непослух на полі битви...

— Мій полк ще має в руках зброю, щоб боронитися, а ця зброя в моїх руках...

— Більшовик чортів! — гнівно кинув Гопцаца.

¹⁾ Польське військо сформоване у Франції ген. Галлером по франц. зразку і на франц. кошти.

Польський генерал виступив миротворцем між упертим полковником і отаманом. Він не без зацікавлення глядів на високу постать Шепеля та миролюбно казав:

— Щаслива є Україна, коли вона має людей, що плачуть за її гідність. Але, мої панове, війна—як війна: на полі бою панує лише сила. Вам залишається одно: не проливаючи даремно крові, скласти зброю... З свого боку я, взявши на увагу майже добровільний перехід українського війська на бік Польщі, дозволяю, на власну відповідальність, залишити панам старшинам, як почесну ознаку, холодну зброю... Полковнику, три хвилини пройшло...

Шепель озирнувся до Івася. На очах молодого січовика були сльози, але й похмура суворість визирала з очей... Цей юнак, як і тисяча його товаришів, може полягти за славу і волю України. Цьому заправою ці дитячі сльозинки образи й гніву... Та яка рація?.. яка мета? Їх нема, не видно...

Полковник вагався, а Гопцаца вже доброзичливо шепотів:

— Не варт проливати кров... Дія скінчилась... Ми з честю виходимо з цього становища, а за „більшовика“ не ображайтеся...

Під'їхав авто, в нього посадили мовчазного полковника, Івась став на підніжку, скокнуло декілька польських старшин, один з білим прапором в руках—авто понеслось через місто, вискочило в поле...

Мовчазно зустріли січовики білий прапор. Глянули на свого полковника без шапки, на сумного Івася і зрозуміли все...

Шостий полк мовчазно складав зброю... Ходили по сотнях польські старшини, тінню вештався Шепель... Сонце заходило, коли перші овоч до сотні роззброєних погналі, як отару...

5

Нарешті таки пощастило Івасеві вскочити до кухні на роботу. Таборова салдатська кухня містилася коло лазні, а лазня підходила до самісінької колії, де стояли вагони картоплі, моркви й буряка.

Ще не сходило сонце, як із салдатських бараків вийшло за сотню бранців,—українців і росіян,—і взялися переносити привезену городину складу, на кухню...

Івась теж носив. Не по силі були п'ятипудові мішки, але хто хоче покоштувати моркви, той не думає про непосильну вагу... Коли приніс він черговий мішок на кухню,—тут трапилась подія...

Пан „плютоновий“¹⁾ із „познанчиків“²⁾, високий грубий мужик з здоровенними вусами, розмахнув над головами бранців буковою патерицею і, вибравши жертву, лупцював на всі боки. Бив повною панською рукою—на всю силу і волю. І лаявся:

— Прокляті хлопці! всю моркву поїдять! А ти -и, скурвий син, що ковтаєш?

Перед паном плютоновим зацікавив сусіда Івася, „більшовик“ Тютя, худий, як копистка і обдертий, як старець... Тютя висолопив язика і зігнувся дугою.

¹⁾ Підфіцер в польській армії.

²⁾ Легіоністи, народженці Познаня, уславились своєю жорстокістю і нелюдністю.

— Пане плутоновий, він подавився картоплею...

Пан плутоновий гнівно повів вусами, розмахнувся і ударив Тютю по спині... Тютя ойкнув і присів, скорчившись. Плутоновий злісно шарнув його по голові... Тютя завив і всі бранці побачили: у Тюті на переніссі гойдалося на біленькій ниточці око... Сонце, яке -но зиркнуло на кухню, побачило гнівного пана плутонового з піднятою вгору буковою патерицею, Тютю на карачках і заціпенілих бранців...

— Забрать його в лазню! — скомандував пан плутоновий. — І ви, подлі хлопці, будете забиті на місці, коли хтось насмілиться ззісти хоч одну картоплину.

Тютю однесли в лазню і кинули на підлогу, а далі взялись чистити картоплю. Варта розійшлася... Залишились з паном кухарем із бранців самі полонені. Тоді вони повитягали із-за пазух, із кешень моркву, картоплю, буряки — і жадібно їх пожирали з страшенною хапливістю, зиркаючи на двері, в котрих ось-ось може з'явитися вартовий „юзік“¹⁾. Та замість „юзіка“, спершу несміло всунулись одна - дві голови бранців, потім двері зовсім одчинилися, і сотні голодних очей впилися в картоплю... Один насмілився, підійшов до пана кухаря і таємно благав:

— Ясновельможний пане кухаре, дозвольте лушпинки скоштувати...

Не встиг цей щасливий взяти горстку лушпиння, як буруном вскочили інші... Коло лушпиння зчинилася жорстока бійка шкелетів... Як-раз тут набігли „юзіки“ і буками розігнали шкелетів. Всі розбіглися, а напівбожевільний Рудик, що заріс чорною довгою бородою, став на коліна перед паном „юзіком“ і благаючи підніс руки до нього:

— Убий мене, паночку, убий, соколику, бо остогидло голодувати...

Вартовий легіоніст, молоденьке ще хлоп'я, тикнув чоботом бранця і огидливо гукнув:

— Сам здохнеш, чорний діяволе. Пріч з дороги, падло! Гей, хлопці! — звернувся він до тих, що ретельно й побожно чистили картоплю...

— Слухаєм ясного пана...

— Хто із вас бачив, як плутоновий вибив око?

Мертву тишу кухні прорізав яскравий сонячний промінь і здивовано зупинився на сіро-чорних, зарослих щетиною худих бранцях, на їхньому лахмітті... Зайчиком вискочив із бодні з водою і скокнун легіоністові на каскетик з свіжою квіткою коло білого бляшаного „оренжа польського“...

— Ну... пшя ваша мати, хто бачив?

— Бидто я відел, — промимрила руда борода по-російському.

— А ще хто? Невже вам повилазило...

Мертва мовчанка була відповіддю. Тільки-но пан кухар весело підморгував пану легіоністові...

— Так ти бачив, рудий пес?

— Як рядом стоямші...

Бук легіоніста затанцював на голові рудої бороди... З носа, з рота закапотіла кров... А бук літав, вибираючи сухі кістки... Очищені гнилі зуби легіоніста показували між собою здоровенні вовчі клики

¹⁾ Вартовий легіоніст.

і піна лютої злости текла з губ, важко ляпаючи на новенький французький блакитний мундир... Трясав од ненависти і квіточка коло бляшаного орла...

Руда борода не захищалася, а просто упала лицем на долівку, віддавши катові спину на поталу...

— В лазню його. Скоріше, пшекленті хлопи...

Але руда борода несподівано скочила на ноги і миттю зникла з кухні... Легіоніст і кухар надривались од сміху...

6

Ще й картоплю не дочистили, як хтось звернувся до кухаря:

— Дозвольте, пане кухаре, до вітру...

Пан кухар милоствиво дозволив, сказавши весело:

— Морква гулять захотіла, ха-ха-ха...

Побачивши, що пан кухар в доброму гуморі, за першим підвівся другий, третій...

Ледві-ледві дочистили картоплю.

Івась останнім залишив кухню. Власне, нікуди було поспішати і шлунок мовчав. Хіба що проскочити в старшинський барак до полковника Шепеля і розказати, що вибили око Тюті. Але, — краще буде, коли, по-звичайному, полковник сам зайде до бараку салдатського... Тоді вволю можна буде набалакатись...

З того часу, як пан отаман Гопцаца назвав полковника більшовиком, — тоді під час ганебної здачі ляхам, — полковник наче справді став якийсь інакший... Частенько він сидів в козакому бараці замислений, такий же брудний і обдертий, як і всі... Так і на нову шапку не розжився. А ходив без шапки, запустивши довге волосся. В ньому вже нічого не було старшинського... І коли Тютя називав його „товаришем“, полковник завжди доброзичливо мотав головою на цей привіт... І казав Івасеві:

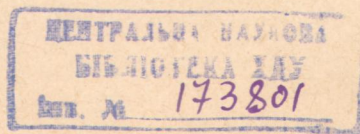
— Як ми помилились, ах, як ми помилились...

Івась вийшов до табору.

На дворі стояв ясний літній день. Вліво од табору полонених, на узгір'ю, поринав у небі косцьол в колі будинків, садків і хаток, за косцьолом, в блакиті небесній, туманом оперезався далекий Карпат... Праворуч — сірі одноповерхові бараки. Навколо — дротяна огорожа, башти для вартових, і самі вартові куняють, схилившись на рушниці. За дротом — зелені буйні поля вилискуються під промінням сонця і вітер гойдає зелену хвилю житів...

Все це знайоме до нудоти... Отут, в передніх бараках, живуть інтерновані попи-ксьондзи, „пані-професорки“¹⁾ з дитинками, лікарі, професори, адвокати, — взагалі ті „пані“ галицькі, котрих влада польська визнала за „небезпечних для паньства“. Там далі — барак панів міністрів та отаманів з Великої України; поруч з вартовою сотнею — бараки старшинські, де спить на підлозі, на матраці із дерев'яних стружок, полковник Шепель. А вже ось тут, на закутках, бараки для салдат: для українців і для росіян...

¹⁾ Сільські учительки.

Кажуть, що бараки будувались австріяками для кавалерії. Правда, в бараках не було навіть „прич“, чи то дощок: полонені спали на голій долівці, вистеляючи її бадиллям, коли кому пощастило його здобути під час роботи поза „обозом енцув“...

В сонячні дні в бараках холодно і вохкувато, як в погребі, — тому всі полонені і інтерновані виходять грітисся на сонці... Пани, звичайно, похожують вподовж контини¹⁾, а салдати розляжуться на черевах і сплять під сонячним промінням. Сплять або тиняються по табору од ранішньої кави до обіднього часу і з обіду до вечірньої кави. Потім починається ніч...

Але сьогодні було щось нове...

Табор гудів од гомону. Перед континою повним строем вишикувались бранці — шерехи старшин і шерехи козаків. По фронті похажали таборові польські старшини та якісь приїжджі військові.

— Що скоїлося, Рудик?

— Пишуть до армії воювати з більшовиками під Петроград...

— Ого, багато охочих...

— До чорта будеш писатися, аби вихопитись із цього пекла...

— Чом же ти не пінешся?

Івась ліг коло Рудика і через дротяний перелаз, який одділяв бараки салдатські від старшинських, слідкували за дією у контині...

— Мені не по дорозі в Петроград... Якби на Бескида, — вписався б...

— Старшини до біса і козаків до чорта...

— То все росіяни з Великої України: служили директорії, а зараз підуть служити генералу Юденичу...

— Як це у росіян просто: сім п'ятниць на неділю...

— Вибачай, не у всіх: у Тюті була одна п'ятниця — більшовицька...

— Чого ж була?

— А того, що Тюті нема... Вмер... в лазні — не витримав польської пари...

А перед континою до чогось договорилися, бо веселою юрбою посунули по бараках „комботанти“...

Заграла сурма на обід...

Івась спробував був встати, але морква і буряки, котрих і він наївся до-схочу, зробили його шлунок байдужим до тепленької юшки, яка звалась обідом... Рудик теж не рухнувся... Так обополками вони лежали на вохкій землі, поки сонце звернуло за сусідні бараки і холодна вохка тінь погнала по шкурі холод. Тоді вони сонно перекотилися на друге сонячне місце і знов спали...

Пробудив їх бук вартового, що зганяв на вечірню перевірку. Та вони не схопилися, як звичайно, а ледві встали і, хитаючись, як худа скотина, пішли до бараку...

7

Чи то снилося Івасеві, чи й справді було, — а було так.

Івась зайшов до старшинського бараку, де мешкав полковник Шепель, розказати про Тютю... Невеличкий барак був заставлений

¹⁾ Військова крамничка з горілкою та закусками.

в одній половині ліжками, а в другій, прямо на підлозі, були розкидані матраци, а на матрацах валялись пани старшини... Гаряче-буйно говорили про похід на Петроград, а командир п'ятого полку сірих жупанів, Іванів,—низькорослий, кривоногий, в сірому жупані, прямо з пляшки смакував „пшепалянку“ і виводив: „б-о-о-же, царя храни“... Сусіда Іванова, прізвищем Власов, закушував помаранчем і завзято гукав, звертаючись в другий куток, де сиділа більшість старшин бараку:

— Кличемо вас на більшовицьку заразу. На Петроград.

— Б-о-о-же...

— Перестань... Ну, хто з нами... Бо хто не з нами, той проти нас.

— Ну, сво-л-о-т-а!..— гукнув Іванів.

Отаман Гопцаца заклопотано грав в шахи з адвокатом, це—в першій половині; старшини оточували грачів, слідували за грою і робили вигляд, що нічого не чують... Зачувши останню лайку, десь із кутка вийшов Шепель і став насупроти Іванова:

— Ви—командир 5 полку української армії?

— Не-е,—одповів Іванів, встаючи з підлоги і підходячи до Шепеля: я з такою сволотою не маю вже діла...

Тільки-но він це мовив, як страшений ляпас гулко вскочив до шахматистів, а за ним важко щось гупнуло—здрігнув барак: то брякнув на підлогу Іванів.

За тим зчинився страшенний галас... Вийшов на скандал і Гопцаца... Призначив комісію для з'ясування справи, а поки-що наказав запросити вартового польського старшину...

Тим часом пан секретар пана старшого радника пана міністра Ковалик, тупоносий, як качка, великим ротом шамкав помаранчу... Кинувши на підлогу лушпинку, він завів анти-демонстрацію:

— Ше не вмерла Україна...

Українські старшини підвелись з підлоги і почали підтягати пану секретареві... А ті, що їхали на Петроград, демонстративно розкинули на підлозі і руки й ноги... Шепель, похиливши голову, сидів у своєму куточку. Івась тихенько став коло нього...

Пан секретар пана старшого радника пана міністра оглядав співунів і диригував... Качиний ніс показував такти... І вже дійшла пісня до слів „душу й тіло ми положим“,—як тут пан секретар зауважив, що ні Шепель, ні Івась не співають... Великий рот крутнувся гнівною судорогою, прилизане волоссячко найжачилося...

Ковалик підскочив до Шепеля:

— Полковнику, ви сидите під час співу національного гімну?... Це зневага до України... Я вам наб'ю пику, як ви набили мордюку кацапові...

Несподівано Ковалик посковзнувся на лушпинці помаранчу і уткнувся носом в куток... Загальний сміх і регіт розсіяв важку атмосферу. Коли ж Ковалик встав на ноги, Шепель мовив на весь барак:

— Душу й тіло було класти там, на фронті, а не після коньяку з помаранчами. Не дорікай мені, лакузо, зневагою України, бо за неї я груди свої наставляв під кулі ворога... А тепер, після того, що тут створилося, я йду в бараки до козаків, щоб не дихати цим гнилим повітрям зради й подлости...

— Він більшовик! еге! панове... Бач, більшовицька зараза, де вона завелась!..

Зчинився новий галас... Шепель нерухомо сидів, а Івась бачив, як і росіяни й українці змовляються,— готуються до якоїсь акції... Але як раз в той момент, коли під проводом Іванова, декілька старшин вперли важкі погляди на Шепеля,— в дверях бараку з'явився вартовий польський салдат і крикнув, як кричать на шкодливу худобу:

— Ціхо, пшя крев...

І всі раптом замовкли...

Шепель встав, взяв Івася за руку, і вони вийшли на подвір'я...

— Чого тобі, Івасю?

— Вибили жовніри око Тюті, а у мене — трясовиця...

І чи то справді було, чи то снилось Івасеві, а вони прийшли до козацького бараку і лягли рядом на бадиллі... Стогнали в темряві бараку хворі бранці, скриготав зубами „варіят“¹⁾ Рудик, і місяць зазірав в маленькі віконця бараку.

8

Задовго до схід-сонця коло „ізби хорих“²⁾ довгою чередою сиділа велика отара бранців. Жахний сморід оточував „ізбу хорих“: гниле людське тіло мішало свій дух з брудом живих...

Під обід прийшов пан-лікар. Візитація почалась.

— Ти чого? — питав лікар, — молоденький, гостроносенький, од котрого несло пахощами парфюмерії і елегантністю нації польської...

— Шлунок у мене тее... Чи то різачка, чи що.

— А ти хто будеш?

— Я — Калуцький... з Расеї...

— А партії якої?

— Ми без партії, а з поляками воювали...

— То ти більшовик?

— Правильно, пане лікарю, більшовик Калуцької губернії, волости Носокирпатівської.

— Так... А що у тебе?

— Свище з мене, як з кранту вода...

— То зле, пане більшовику, але даремно пан потурбувався. Сьогодні панам більшовикам допомоги не буде. Сьогодні черга хлопів...

— Та я теж мужик. Калуцької, кажу...

— А якої нації?

— Нацеї... Калуцькі, значить, ми...

— Чудово, але більшовикам сьогодні не буде допомоги. Ступай.

— Пан поляк, подивись вся голова побита, а оце...

Хорий обернувся до пана лікаря спиною і розкинувши поли драго шинелі, показав худий зад — весь у синяках, струпах і свіжих ранах... Показавши, знов обернувся до пана лікаря напівдиким обличчям...

— Це уночі, як ішов я до вітру, то вартові жовніри наштиркали мені за те, щоб не турбував їх посеред ночі... Але, прошу ясновельможного пана лікаря, як його бути, коли воно свище, як з кранту вода...

¹⁾ Ідіота.

²⁾ Лікарський пункт.

— Ну, і хай собі свище!... Що з того?
— Поможіть, пане, заставте бога молити.
— То ти в бога віруєш?
— А то як же.
— А чом же ти пошився в більшовики?
— Мобілізували по всіх правилах.
— Ага... А до армії генерала Юденича ти вписався?
— Це нам не по дорозі. Вони на Петербурх, а ми Калуцькі, нам значить, не по дорозі...

Хорий не скінчив своєї мови, а схопившись за живіт, прожогом кинувся із лікарського покою. Навздогін йому розлігся несамовитий регіт задоволеного пана лікаря та його помічника.

— А тобі чого бракує?— запитав лікар Івася.
— У мене різачка...
— Звідкіля ж ти знаєш, що у тебе різачка.
— Всі ознаки: горю увесь і шлунок.
— А ти хто будеш?
— Січовик Галичини Східньої.
— Що то за січовик, пане помічник?— звернувся лікар до свого помічника.

— Бандити... гайдамаки... опришки... сволота... розбишаки...
— То хто ж ти є?— спитав пан лікар Івася.
— Армії української січовий стрілець.

Пан лікар раптом скочив з свого крісла, нюхнув гостреньким носом повітря і несамовито заверещав:

— Нема України, нема українців!... Є єдина Польща, а у Польщі є хлопці, русини, од Карпату по Кавказ... Розумієш, пес?

Івасеві було не до нього... у нього було два болі: горіла голова, в жилах снувала якась пекельно-гаряча, але одночасно і холодна крига, а коли в очах світ перевертається і холод в жилах креше,— кому тоді час рішати справу, хто живе од Карпату по Кавказ... А по-друге: на серці така наруга, що й сльозами її не виплечеш... І шлунок робить своє діло...

Івась стиснув руками захлялий живіт і мовив:

— Не розумію...

— Не розумієш, хамське бидло, нахаба... Іди ж до біса на пораду з своїм шлуномком...

Прийшовши до бараку, Івась спромігся написати листа до бабці, ще спромігся однести того листа до старшинського бараку, до пана ксьондза, який контролював листи і одсилав їх „на волю“...

А потім було темно... Нічого не було...

9

Одного разу Івась помітив, що в бараку надзвичайно просторо і холодно, а за віконцями крутяться білі метелики.

Івась спитав сусіду Грайбо, що то є... Грайбо лежав горілиць: очі стовпом, губи вицирені... Він вже не реагував на згуки й температуру. Замість Грайбо озвався Глег, з другої сторони бараку.

— А-а-а, Івась... Живий?

— Наче... А що з Грайбо?

— Він вже готовий до pana бога на коляці¹⁾, але перепустки од pana плутонового ще нема,— то так бог його і не насмілюся взяти... А тебе вчора хтіли викинути з бараку— думали, що ти замерз...

— Але-но мені, справді, холодно... На дворі зима... А моєї бабки нема... Холодно мені і знадвору і в серці...

— То дурниця, Івасю, аби з бараку не викинули...

— Чого така пустка в бараку?

— Хто втік, хто одержав перепустку до pana бога... Більшовиків погнали до другого табору, Велика Україна поїхала додому... Не всі, а хто живий остався. Але-но поїхали— в рідні гнізда умирати... А ми, най його шлях трафе²⁾, засуджені заживо згнати: бо ми— хлопці і підданці панства польського, най його Перун трасне...

До розмови Глега з Івасем, витягнувши худу журавлину шию, давно прислухався високий жовтий, як віск, Рудик,— майже голий, але вкритий на спині брудною ковдрою в великих дірках... Чорні великі очі Рудикові пахкали, як головешки, що ось-ось блимнувши погаснуть і пустять смердючий дим... Рудик нарешті не вдержався, підбіг до бесідників і сів на підлозі, як сідають малі хлопчики, затуливши голі коліна ковдрою...

— Братіки,— зашепотів Рудик таємно, і дві його головешки блимнули по всіх кутках бараку,— ви балакаєте... Яка-то є велика приемність порозмовляти. А в моєму кутку ні жоден не хоче розмовляти... Подихають хлопці... Та не об цім у мене до вас розмова... Була мені учора щаслива okazія. З кухні під виходок³⁾ дурний кухар вивалив повну купу лушпиння і добрий шмат каниги⁴⁾. Тут як накинулися наші хлопці— бійку криваву зчинили, як пси гризлися, а я лушпиння в ковдру, а канигу як схопив у зуби, то й біс би у мене її не видер... Поки вони білися, я набрав, може, з відро-два... Біжу до бараку— зирк: якийсь жовниряга згубив галузку бзу⁵⁾ з чорними засушеними, як узвар, ягідками... Але фортуна і на цьому мене не залишила: проїхав на сивих конях пан комендант табору, а коні, хоч і панські та ще й сиві, мають конячу вдачу: навикидали з себе такі копиці, хоч півбарака на уборку викликай. Парує киз... Я митко його розкидав, повибирав нестравлене зерно... То ти, Глег, вже тямиш, що я зварю кулешику. Картопля є, крупи є, ягідки є... Бракує-но води й соли... Воду я украду, коли вартовий піде в другий кут од башти...

— Схопиш кольбу⁶⁾ в голову— одразу дуба даси.

— Най б'є, най убиває: на теж вони і пани наші, а ми їхні хлопці... А ти, смердючий пес, мо, думаєш, що тебе не вільно бити? Овва-ва... Падло...

Рудик скокнув, як горобець, раз-другий по підлозі, і дві головешки обсмалили тихе покійне обличчя Івасево... Рудик йому казав, розмахуючи гнівно чорно-срібною бородою:

¹⁾ На той світ.

²⁾ Типовий вираз в Східній Галичині— щоб йому добра не було

³⁾ Убиральня.

⁴⁾ Коров'ячі тельбухи.

⁵⁾ Вовчі ягоди.

⁶⁾ Приклад рушніці.

— Тобі ж, мерзото, буде сто буків по спині. Прохай у мене вибачення... Я є старший в бараці, а ти... Не знаєш... Га-га-га, він не знає, що Рудик є старший в бараці восьмому. Отой божий сніжок, що падає з найсвятішого неба, і той знає, а він не знає... І ти насмілився мені кривду заподіяти. Пани скажуть — не доглядів Рудик, як Граб Івась в більшовики пошився...

Тут Рудик встав на ноги і, старцівським чином, глузливо-гуняво заспівав, а клапті ковдри крутив, як лірник крутить ручку ліри, перекирвляючи російську вимову: „Вставай, паднімайся рабочий народ“...

— Ах ти ж, опришка... Твоє щастя, що був ти в нестямі: одержиш лише -но сто буків... Твому полковникові Шепелю жовніри вибили всі зуби, а з шкури зробили решето. Тепер він у пеклі череду пасе... За що? За те, що всіх полонених на алярм¹⁾ підбивав... і у більшовиків за порадица став...

— Облиш, Рудик, своє приставлення,— мовив Глег — дай спокій хлопцям: Грайбо ось -ось, а Івась — от -от... Розваж ти їх...

Рудик мотнув головою незгоду і тягуче виводив „Вставай, паднімайся“... Рудикове „приставлення“ притягло до себе увагу всього бараку. Декільки шкелетів затигло в різних кутках ту ж пісню... Це не вподобалось Рудикові,— він пробіг по бараку і ляснув по худих щелепах всякого, кого здивав з одчиненим ротом. Повернувся знов до Глега і гукнув:

— Чабарашку. Раз-два... Про козака...

Підняв ковдру вище колін, махнув рукою:

— Три...

Барак загугонів, як міг, на всі голоси, а Рудик розмахував руками і лупотів голими п'ятами по долівці:

І ти козак, і я козак —
Обидва сьмо козаки:
Ти хороший, я без грошей —
Обидва сьмо дураки.

Танцював би м гопака,
Та не маю сіряка —
Сірячина по коліна,
Та й на заді прогоріла...

— Ха-ха-ха-ха-ха!... Тай на заді прогоріла! ха-ха-ха...

Весь барак регогав чудернацьким сміхом... Навіть Грайбо ще дужче витріщив очі, вищирив зуби і намагався виявити на кам'яному обличчі якийсь внутрішній рух... А снігові метелики одскакували од шибки, за якою було так весело...

10

На порозі бараку давно вже стояв пан плютоновий, з буком за спиною, і ввічливо шепотів на вухо пану пробощу²⁾:

— Прошу пана пробоща, оце таке лихо нашим хлопам в неволі: з ранку до вечора пляс та спів...

¹⁾ Бунт, скандал.

²⁾ Католицький піп.

— Так, пане плутоновий, але в газетах писано, що вмерло тисячу душ от тифусу, а дезинтерії...

— То брехня, як бога кохаю, брехня... На мій підрахунок умерло сот вісім... А газети про тисячу базікають... То наклеп на честь польську...

Рудик перший помітив пана плутонового з буком за спиною і найсвятішого отця пана-пробоша. Він ойкнув, наче гасло подав, і стрімголов зник в глибині бараку... Решта танцюристів зацікавила... І аж тоді оговталась, коли до них наблизився пан ксьондз без пана плутонового. Упевнившись, що останнього нема, бранці з зацікавленням обступили попа.

Ситий, голений, грубий піп, в чорній сутані і білому капелюсі, роздавав, витягаючи із гарної коробки, всім, хто протягав руку, гарні „панські“ „мемфіські“ цигарки... Тим часом гомонів:

— Хлопці милі і коханії діти, завітав я до вас не за тим, щоб цигарками вас поласувати, а за тим, щоб нагадати вам про майбутні сніги та морози,—бо зима вже стукотить у віконця білими кульками... Зимою, навіть в бараці не дивно й замерзнути... З дозволу панського, я маю деяку одіж для вас... Хто хоче одягу?..

По бараку стогоном пройшло слово:

— В-в-с-с-сі...

— А коли всі — добре. Але така воля панська, за цей одяг мусить мені скласти присягу бути покірними, слухняними на віки-вічні, не опришкувати, не злодійкувати, не шитись в більшовики.

— А що, пане пробоше, за це матимемо?..

— Кращий менаж¹⁾, сорочки та штани і тютюну що-тижня по чверті...

— А води?

— І води до схочу.

— І соли?

— Звичайно.

— А додому?

— Може й додому, хто смиренний та слухняний буде... Хто ж, хлопці-молодці, бажає мати теплу сорочку?

Барак мовчав. Шкелети переглядалися між собою: в очах жевріло недовір'я і спокуса... Рудик зробив „початок“:

— Пиши, святий отець, мене: нічого мені не треба, лише води та соли до кулішу... Пиши Рудик, Мусій...

Сказав і демонстративно завів: „Ішла дівка по калину — загубила фартушину“...

Пан-пробош записував, кому і що бракує... Обходив тих, котрі не могли встати з долівки... Спитав Івася Граба:

— Івасю-хлопче, як ся маєш? Чого тобі бракує?..

— Нема бабки, а лист-но послано що-йно у Петрівку.

— Приїде, приїде, сподівайся... Ось тобі на коробочку... Гарна коробочка...

Рудик смалив пісню далі: „богослов підійшов, фартушину знайшов“...

¹⁾ Страву.

Пан-пробош закінчив свою місію. Він виходив з бараку. Рудик ішов за ним. Перед дверима він сунув чорну бороду в ухо ксьондзові і, загиготавши, спитав:

— Як справи духа свентего і жони его¹⁾...

Ксьондз з жахом вискочив за двері в обійми плютонового...

— Всі варіяти²⁾ — сказав піп жахливо.

— На жаль, не всі, пане пробоше.

11

З вечора од Карпату насунула чорно-синя хмара і важко осіла над табором і містом. По землі крутився в'юнкий вітер, а хмари в небі їхали на волах. Вже опівночі, коли табор спав, вітер нарешті сполучив чорні хмари з чорним грудям землі. Тоді почав крутити на всю силу.

Першим ділом зірвав з контини вивіску і шпурнув її в вікно міністерського бараку, а звідти перекинув її на колію і придушивши до рейки, почав класти сніг... аж поки не вирости великі стоги і на всьому просторі, що його можна було побачити з дзвіниці костельної...

А роблячи це, вітер хижо накинувся на бараки... Рвав гонт, а де був не в силах, там ліз в кожну щілину і гнав за собою холоднюку й хугу... Бараки трусилися, в розбиті віконця повільно валив сніг, а він як і в чистому полі, крутив навколо мовчазних бранців темну метелицю...

Звечора, слухаючи перше виття вітрове, дехто з бранців згадував Єзуса - Христуса з маткою - боскою... Потім барак ущух, як кладовище коло косцюла. Вітер, побачивши, що бранцям до нього бай-дуже, злісно засипав весь табор оберемками снігу...

Було біляно-тихо од самісінького Карпату аж до останньої вартової башти. Закидані снігом і скуті холодом, солодко спали вартові в своїх ліжках, поки вскочив хтось знадвору й наробив гуку:

— Пане плютоновий, скоріше до канцелярії: вже пан комендант в таборі. Кличе вас негайно...

— Чого його біс так рано приніс?

— Цього не відаю, пане плютоновий...

Плютоновий нашвидку перебіг через намети снігу коло контини, пошукав очима вивіски і став на очі пана полковника...

В канцелярії „обозу єньцув“, за порожніми столами ходив комендант, — низькорослий, довгорукий, з здоровенним носом... і вусами... Величennaiй ніс грізно піднявся назустріч плютоновому:

— Вся варта спить, як цуцики в барлозі, а до коменданта вперлися дві хлопки.

Тут пан плютоновий наче зовсім прокунявся і побачив остеронь дві смиренні жіночі постаті, закутані до очей, з величennaiми торбами за плечима. У обох були блакитні очі, але у одній над лобом вибився сивий, як сніг на хустці, волос, а у другої русяві вії заховували прудкий молодий зір...

Величennaiй ніс уперся в пишні вуса й гудів:

— Ці хлопки прибули до обозу на побачення до своїх рідних.

¹⁾ Типове прислів'я.

²⁾ Блазні, божевільні.

— Даю їм часу десять хвилин, — за-ради мого найсвятішого друга, пана пробоща з Чорної Ослави...

— Одна до Івася Граба, друга до...

— До кого ти, молодичко?

— До Грайбо Івана...

— Одведіть. Десять хвилин.

Плютоновий ще лупав заспаними очима, але в тих очах маленьких, злих і пронизкуватих, тримтіло вже нове жадання (русяві вії... прудкий зір...).

— Пане начальнику, — зам'явся жовніряга, — але-но...

Комендант зрозумів і довгими руками обперся об стіл... Якраз увійшла „жондовиця“¹⁾ Ванда, сухорлява й прилизана, як кішка. Комендант радо зустрів жондовицю.

— Дайте мені списки опришків Галичини Східньої.

— Мертвих чи живих... чи... розстріляних...

— Шукайте скрізь: Граб і Грайбо... на одну літеру обидва...

По трьох списках шукали: сам пан комендант шукав заради найсвятішого свого друга із Чорної Ослави, жондовиця з обов'язку службового, а пан плютоновий аби шукати, — бо русяві ж вії над прудким чорним оком...

— Нема таких, — мовив плютоновий.

— І у мене нема... — сказала Ванда, — баби певно не в той табір сунулись...

— Що-то за порядки, пане полковнику? — тихо спитала стара Ядвига на порозі.

— Для хлопів у нас такі порядки...

Панна Ванда недоброзичливо глянула на хлопок. Дві жіночі по-статі стовбичили біля порогу, як єгипетські сфінкси... Ця тисячолітня пасивність одвічних рабів дратувала панну Ванду, нервувала пана полковника і була дуже мила пану плютоновому. Але за цією пасивністю ховався тисячолітній гнів і помста... А коли так, то нічого там панькатись з цим бидлом, а навпрошки робити справу. Ванда відважилась:

— В нашому таборі таких нема.

— Ні живих, ні мертвих? — спитала Ядвига, і сивий волос над чолом скавав, як каплина води на гарячій сковороді.

— Пані Вандо, — мовив полковник, сердито водячи вусами, — у пані такий порядок в списках, як у пана плютонового з вартою. У мене з вами про це буде окрема розмова, а зараз одведіть їх до мертвих і до живих... на десять хвилин...

Сонце нарешті видерлось із-за Карпату, проскочило через снігове місто до заметеного табору, вскочило до канцелярії та срібно блиснуло в рясних сльозах, що капали з очей хлопок із Галичини Східньої.

Барак восьмий не встав ще до ранкової кави.

Лише Рудик приніс цілий цебер чорно-брудної кави і, стоячи над цеберкою, глежав каву, як пес з помийниці. Потім, озираючись на

¹⁾ Писарка таборова.

всі боки, чи не підглядає за ним якийсь ворог, витяг з-під узголов'я горстку овсяних зерняток... Жадібно й похапливо їх жував, запиваючи кавою. Коли вже цебер можна було рахувати напівпорожнім,— в дверях гупнуло - стукнуло...

Рудик миттю присів за цеберок. А в дверях з'явився пан плітотновий без бука, увів двох невідомих і мовивши:

— Шукайте... десять хвилин часу...

Вийшов. Рудик кинувся до невідомих осіб...

— Голубоньки-сестрички, до кого ж ви прибули? З яких країв, од якого роду... До Івася Граба, а ти—до Грайбо?... Живі, здорові, давно вас сподіваються... Ходімо... А ви знаєте, хто я? Я є старший восьмого бараку— третя персона після пана кухаря...

Переступаючи через купки наметеного снігу, пройшли в другий кінець бараку. Рудик потяг Івася за ногу...

— Пане більшовику, встаньте: твоя бабуся прибула... Не пізнаєш, не радий?... Дай йому, бабу, попоїсти, він до тебе защебече...— порадив Рудик, одходячи до Грайбо.

Стара Ядвига присіла до онука. Лежав він на бадиллю, вкритий січовицькою драною шинелею. Ані оком, ані рухом не показав, що діждався бабки... А бабуся ж виложила із великих клунків хліб і до хліба...

— Оце тобі, Івасику, моя дитиночко, гусяночки¹⁾, оце тобі і будзу²⁾ і ще пляшечку жентинці³⁾. Добра бо від шлунку... і це тобі стару дідову люльку— запіканочку і тютюну-самосійцю...

Зазираєла онукові у вічі і ждала від нього словечка. Та мовчав онук, лише на блідо-чорному обличчю і в померклих очах ходили якісь хмарки спогадів...

Взяла онука за руки і ну хукати на холодні безкровні пальці. Скинула з себе кожушину, вкрила. Схилила сиву голову до розбуреної русавої голови...

Мовчав онук, з розпачем дивилась на нього бабука.

— Що то з вами наробили пани ясновельможні?..

Рудик розглядав навезене добро... Набив люльку-запіканку тютюном-сіянцем і юхнув,— так юхнув, як тільки юхають югаси⁴⁾, коли виходять бескидувати—пасти скотину на Бескид. Запалив щасливий люльку і казав всьому світові:

— Це я, мов ватаг⁵⁾. Бабусю, чи приведе пан бог і його найсвятіша матка побачить ще Чорну Ославу, Сан величний та Зелені Гори?... То мій рідний край. Було,—прошу пані ласкаву,—о провесну вийдемо в гори, поставимо колибу⁶⁾, коло неї вертлюг⁷⁾, а під вертлюгом—ватру⁸⁾. Ждемо з гір леденів⁹⁾ вечеряти... Запалимо люльки-запіканочки та й юхнемо на всі Зелені Гори:

— Ледені пани-молодці, а йдіть-но вечеряти... Думочку думати

1) Ряжання із овечого молока.

2) Солодкий сир.

3) Сироватка.

4) Гірські пастухи.

5) Старший посеред пастухів.

6) Курінь.

7) Тринога для казанка.

8) Огнище.

9) Ледень — пом. пастуха в горах.

і гадку гадати, як по Бескиду гуляти... Та чи ви ж бачили Зелені Гори. В хмарах піднебесних цвіте-бує гірська трава, а в тій травиці купається худоба... А трава, шлях го трафе, то трава: медовник, устели-землю, жовтенька кашка, дрик, сокольніця, скажена трава тирлич, лазурка трава або опришків гнів, вовча-тропа, собачиха, трава-дрисливиця, зозулині слізки, а перекоти-поле учепилося за скелю над безоднею і зазирає в пащі гірські... Ех-х-х—, хо-х-х-х...

В дверях з'явився бук, а за ним пан плутоновий з жовнірами. Рудик зник з очей...

— Баби, кінець побаченню.

Ядвига і Стефанія встали до пана плутонового.

— Ні жодного словечка я ще не почула од свого онука, змилуйтесь пане: ще хоч одну хвилиночку...

— А що я з своєї ласки матиму?

— У мене для пана є пляшечка паленки¹⁾.

— А у мене для вашої мосьці оце і оце...

Це Стефанія подала од себе шматки шинки та сала. Плутоновий задоволено взяв і, мимохіть, лапнув молодицю за стегна... Моргнув до жовнірів і всі вийшли...

Рудик висунув голову.

— За що ви цим псам харчі дали, вони і так з нашої пайки морди нагуляли... І от що вони з нами робили... Гляньте. Це є конституція польська і орел білий. Як бога кохам!

Женщини кинули оком на глибокі рани і струпи на сухих ягодицях Рудика. Мовчазно плакали... Раптом Стефанія Грайбо завилала.

Грайбо жадібно їв хліб, шинку, узвар... Все, що тільки лежало перед ним... Але ось щелепи стулились, як кліщі—Грайбо дугою зігнувся і, поки Рудик розважав його жінку, він захолов... В несамопитій розпачі припала до трупу Стефанія, а Рудик спостерігає виводище і раз-у-раз хапає ту чи іншу їжу... Хапнув і у Ядвиги відз,— і утішав стару:

— У вашого онука гарячки немає...

Стара пригортала до себе холодне і задерев'яніле тіло...

— Єзус-Мар'я, що то діється в світі божому.

— В моєму бараці ще добре: маємо третину жовнірського хліба, а в других і цього не дають...

Стара Ядвига, наче згадавши щось, схопила пляшечку жентиці і притулила онукові до губів... Івась плямнув губами і жадібно потяг в себе сироватку... Жадібно ляснув зубами... Бабця тримала в руках готовий пиріжок... Молоді міцні зуби вп'ялись в пиріг, одкусили шмат,—але язик не спромігся проштовхнути його далі...

Ядвига спробувала допомогти онукові—Івась витягся на весь зріст... Тоді бабка, як уколота, впала онукові на груди...

Це смерть прибула на їхнє побачення...

¹⁾ Горілки гірської.

ОЛЕКСА ВЛИЗЬКО

ЗЕМЛЯ І ЛЮД

І зорні ночі, мов пантери,
На сонце плигають в поля.
І плине, плине по етерах
У безвість радісна земля.—

За днем, за місяцем, за роком,—
Злотистим шляхом і широким,—
Те саме коло виробля.
І їй ніколи не боліти,

І їй печалі не нести,
Бо тільки людям до орбіти
Ніяк нікчемним не ввійти.—
Але ж ростуть, ростуть титани

(На путь — колона до колон),
Вони загоять гнійні рани
(Не словом божим, не кораном)
І буде радість, як закон!

П. КОЛОМІЄЦЬ

М. М.

Тінь рожевих згасань — за плечима.
Але там, в далені, у пітьмі
Розриваються жахом невинним
Ще прийдешні, не бувші дні.

Вони йдуть, наближають, бурують,
У нестямі грози і жаги
Підіймають незнано-злую,
Невмирущу муку землі.

Наближайтесь! суворим рядом
Станьте тут, біля лану й лісів.
За крицево — бронзовим ладом
Летимо у багряному сні.

Ів. ЦІТОВИЧ

НА ВЕСНІ

День одбував. (Мов те повстання!)
Иду з поля, з праці. Голосна
Вся — в бруньках кров. О ця весна! —
Мов би в життю вона — остання...
Концертом радісним до зор
Смерк глушить крок, широко кумка;
Так буйно, так поривно думка
Летить в блакить, в красу, в прозор...
День одбував. Стрічай зорю...
Ревне гудок заводу: збором!..
Так. Лан життя не ми розорем —
(Я також марно тут згорю):
Та — буде той, хто стане з морем
І з океанами — на прю!